

Jerzy Bartmiński, Urszula Majer-Baranowska
(Lublin)

DUNAJ W POLSKIM FOLKLORZE*

W tradycji starsłowiańskiej — przechowywanej w folklorze współczesnych Słowian Mosz Kul 2/2/1564 — *Dunaj* to zmitologizowany obraz wielkiej wody, centrum swojskiego świata, droga i zarazem granica ziemi błogosławionej; podstawa wielu nazw wodnych (Mif Mel 1990/197–198, przedruk w: Slav Mif 171–173).

Jako wyraz pospolity *dunaj* jest w polszczyźnie ludowej poetyzmem o podstawowym znaczeniu ‘wielkiej, głębokiej, odległej wody’ Bart Fol 246–248; w przysłowia i pieśniach przybiera bogate znaczenia symboliczne: swobody, młodości, miłości oraz początku i końca granicy przestrzennej i życiowej; w pieśniach weselnych także — drogi, która łączy bliskich ludzi, oraz miejsca skupienia mocy życiodajnej i sakralnej. Językowy obraz D. jest kwintesencją stereotypów *wody* i *rzeki*, utrwalonych w polskim folklorze.

W użyciu potocznym funkcjonują tylko nazwy własne *Dunaj*, *Dunajec* — dla nazwania rzek, rzadziej stawów, jezior, miejscowości — wtedy używa się wielkich liter. W zapisach polskiego folkloru pisownia małą lub wielką literą miesza się (co zachowujemy).

W okolicach Biłgoraja na Zamojszczyźnie *dunaj* oznacza kolędy życzące dla dziewczyny i chłopca, od zawartego w nich refrenu *na dunaj* 7, 8 A, Bart Lub 103–106, LL 1959/5–6/ 60–64, Ad Zam 51–53, *w dunaju* 8 A, 8 B. *Dunaje* śpiewa się podczas noworocznego chodzenia po kolędzie; stąd wtórnie urobiono czasownik *dunajować* komuś 7 w znaczeniu ‘śpiewać komuś *pieśni dunajowe*, tj. kolędy życzące z motywem zamażpójścia/ ożenku’ i nazwę kolędników wykonujących te pieśni — *dunajnicy*, używaną w tych okolicach; *wydunajować kogoś* to ‘wyswatać kogoś’ Bart Lub 106, war.: LL 1959/5–6/61, Ad Zam 53.

* Projekt hasła do *Słownika stereotypów i symboli ludowych*. Materiał cytowany pochodzi z archiwum słownikowego znajdującego się w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS.

W pieśniach częste zdrobnienia: *dunajek* 7, 40, 44, K 41 Maz 36, ZWAK 1882/106, Pieś Śl 2/366, *dunaik* 9, 26, 32 B, 39, 43, 46, 48, *dunaicek* 16, 34, 43, 44, Święt Nadr 80–81, *donaiczek* 44, *dunajeczek* 16, 44, *dunajczek* Lom Śląsk 169, *dunajczyk* 48, *dunajec* 39.

Etymologicznie *dunaj* jest wyprowadzany od ie. nazwy rzeki w ogóle Brück SE 103, Mosz Kul 2/2/1564; z (awest. *dānu-* ‘rzeka’, *dā-* ‘płynny, płynąć’ SPPr 5/92–94, Vas ES 1/552–553, które są kontynuowane w nazwach własnych rzek takich jak *Dunaj*, *Dunajec*, *Don*). *Dunaj* miałby więc pierwotnie znaczyć wodę płynącą; współcześnie *dunaj* jest rozumiany raczej jako woda stojąca Bart Fol 247–248; por. *bystry* — najczęstsze określenie *dunaju* — obok ‘szybki, wartki’ może znaczyć też ‘czysty, jasny przeźroczysty’ (Bartmiński, Kosyl JP 1972/2/112–118).

W tekstach folkloru *dunaj* funkcjonuje wymiennie z równorzędnymi nazwami (kohiponimami): *rzeka* 26, Lom Śląsk 169, TN Karczmiska 1974, *wista* 37, 38, *zdrój* 38, *morze* 10, 26, 38, 42, (*duży*) *staw* 38, co jest potwierdzeniem dwojakiego rozumienia *dunaju* — bądź jako ‘wody płynącej’, bądź jako ‘wody stojącej’.

Współwystępuje w KOLEKCJACH z *Wistą* (wyraz używany wtórnie także dla nazwania ‘wielkiej wody’, skąd niekiedy pisownia małą literą): *Już odjeżdżasz w cudze kraje przez te wisty i dunaje* 32 A.

Dunaj wchodzi w OPOZYCJE z *domem* — na zasadzie cech **daleki** : **bliski** 2, 7, z *morzem*, *jeziorem* — na zasadzie **płytki** : **głęboki** (z pres.: trudniejszy jednak do przebycia) 1, 3, 15.

D. jest *bystry* 9, 12, 16, 22 B, 36, 37, 38, 42, 49, *bystreńki* 28, *bystrzyńki* 14; *głęboki* 22 A, 37, 38, 39, 41, 42, 43, TN Karczmiska 1974, K 24 Maz 348 i 349, Chod Śp 208, *głęboczki* 34, 38, 39, 41, 43, 44, 45, *głębokośny* 39; *szeroki* 5, 37, 38, 39, *szeročki* 39; *wysoki* 38; trudny do przebycia 1, 3, 4. Rzadko określa się barwę D. 7 (= jego wody): *biały* 36, 43, 49, *czarny* 21, *sinny* 21, siwy (*siwieje*) 39 — i sposób, w jaki płynie: *cichy* 22 B. D. jako ‘wielka woda’ symbolizuje wolność, swobodę, zwłaszcza panieńską, por. zwrot *iść krajem-dunajem* znaczy ‘swobodnie, przez cały świat’ 10, 8 A, podob. *bujać po dunaju* 15, podobne znaczenie ma porównanie *hulać jak gęś po dunaju* 23, NKPP szastać się.

Według ballady *D. jest w gaju/ w raju* 50 (por. biblijny obraz rzek wypływających z raju). W słowiańskim modelu świata woda i drzewo wyznaczają w przestrzeni miejsce święte. *Ziółko z tego dunaju przywraca zdrowie umierającemu chłopcu* 50. Woda z D. ma moc życiodajną i sakralizującą. Dlatego błogosławi się nią państwo młodych idących do ślubu (*Z dunaju wodę bierzcie, Ojca, matkę przeprosicie*) Kot Las 31 oraz dodaje do obrzędo-

wego pieczywa — *korowaja/ tortu* (wraz z *pszenicą z siedmiu lat, białym serem od czarnych krów, marcowymi jajkami i majowym masłem*) 13.

D. jest daleko od domu 5, 17, 32 A, 34, w *dalekiej krainie* 22 B, por. fraz. *posyłać za dunaj* 'bardzo daleko' NKPP Dunaj 4; *uciec* od kogoś *za dunaj* znaczy *uciec* 'daleko' 32 A; podob. *pojechał za Dunaj do Czarnego Morza* NKPP Dunaj 3; *zginął jak Kozak za Dunajem/ za górami* NKPP Kozak 12.

D. wyznacza symboliczną granicę świata swojskiego 1, 2, 5, NKPP Dunaj 3 i 4, NKPP Kozak 12; *za dunajem są cudze kraje* 32 A. *Za dunajem* jest świat inny, świat „na opak”, *gdzie do góry nogami chodzą* 5; w pieśni żart. *zając/ wilk siedzi na dunaju* 33.

D. jest też symbolem granicy społecznej między stanem panieńskim/kawalerskim a stanem małżeńskim. Dlatego — zgodnie z symboliką ogólnosłowiańską — przepływanie D. przez dziewczynę 15, posyłanie rodziny/ukochanego *za dunaj po kalinę* na wianek 17, puszczanie przez dziewczynę *wianka na dunaj* TN Rachanie 1978, szukanie *w dunaju* wianka panny przez *łabędzie/ kaczozy* 28, K 6 Krak 41 oznacza zamążpójście. Podobnie opuszczenie domu przez chłopca, który chce *dojść dunajku* 7, przepływanie D. 32 A, 32 B, K 41 Maz 36, ZWAK 1882/106, wyprawa *po rutenkę/wianeczek za dunaj* 7 symbolizuje ożenek. W pieśniach miłosnych przeskoczenie D. oznacza także pokonanie przeszkód w miłości 29.

D. będąc granicą, pełni też funkcję łącznika między różnymi elementami świata: dziewczyna i chłopiec puszczając *wianeczki na dunaj*, przesyłają sobie znak 35, w pieśniach weselnych młoda mężatka rzucając *włosy/ kwiaty na dunaj*, przesyła z daleka znak rodzinie 18.

W balladach D. wyznacza granicę między światem żywych i martwych. Utonięcie oznacza dosłowne i symboliczne przekroczenie tej granicy (zob. dalej).

D. jest miejscem początku i końca miłości oraz miejscem początku i końca życia człowieka. Jest to nawiązanie do erotycznej, życiodajnej, a także niszczącej symboliki wody.

W pieśniach obrzędowych i miłosnych nad D. zaczyna się spotkanie i miłość młodych: przygotowując się na spotkanie z chłopcem, dziewczyna w D. *na białym kamieniu pierze obrusy/ chusty/ koszule* 9, 22 B, *myje nogi* 25. D. i rosnące przy nim drzewo — *las/dąb/topól* jest miejscem zalotów 20 (woda jest kojarzona z żeńskością, drzewo — z męskością). Dziewczyna — zalotnica *idzie krajem-dunajem* 10. *Wietrzyk z dunaja* przywiewa kochanka dziewczynie 30; *bujne wiatry* zrzucają pannie *pawi* wianek *na dunaj*; panna prosi trzech rybaków o wyłowienie go z D., w zamian za *złoty pierścień, pawi wieniec, samą siebie* 12 (zrzucenie wianka na wodę symbolizuje zamążpójście albo utratę cnoty). *Za dunajem/ przy dunaju* pojawia się zalotnik 20; *na*

koniczku, wypływającym z dunaju, przybywa kawaler Hoł Wes 88. Motyw D. występuje tu z szeregiem symboli erotycznych, takich jak *wianek, pierścień, koń, pióro*.

W paralelach i metaforach *kalina*, która *pochyla się nad dunajem* Hoł Wes 88, *rybka/ gęś/ gaska* pływająca *po dunaju* 14 to dziewczyna czekająca na chłopca, *gotąb* siadający *na dunajku* to chłopiec wyglądający *najmilszej* Pieś Śl 2/366, *gęsi* pływające *po dunaju* to młodzi, którzy chcą się połączyć 23, podob. 24.

W pieśniach chodzenie przez dziewczynę (rzadziej — chłopca) *po wodę na dunaj/ za dunaj* oznacza zaloty 6, 7, 36, Bart Lub 105–106, LL 1959/5–6/60–63, Ad Zam 52, podobnie zbieranie *jagód koło dunaju* Rog Śląsk 64. Kolędowa formuła *Na dunaj rano po wodę, na dunaj* 6, 7, 8 A wyraża życzenia zamążpojęcia/ ożenku Bart Lub 103–106, LL 1959/5–6/60–64, Ad Zam 51–53.

W pieśniach liczne są obrazy z motywem D. symbolizujące akt miłosny: (a) *Dziewczyna przy dunaju pasie pawia* K 44 Gór 240–241; *nosi wodę z dunaju* Hoł Wes 135; *puszcza wianek na dunaj/ gubi pierścioneł w dunaju* i znajduje go razem z chłopcem 8 A, *puszcza/rzuca wianek/pawie pióro na dunaj // gubi go/je* w D. 26; *traci dukat na dunaju* 26, *wianek/ pocziwość* dziewczyny pływa *po dunaju // bieży do dunaju/ utopione w dunaju* 27, Święt Nadr 214, MAAE 1908/183–184. (b) *Chłopiec poi konie w dunaju* 31, *gubi pierścień w dunaju*, dziewczyna znajduje go 8 B; *koń chłopca skacze w dunaj/ do dunaju* 16, Święt Nadr 80–81, ZWAK 1885/272, *przepływa dunaj* 32 B; *dziewczyna wodzi do dunaju konika* chłopca 11, *poi w dunaju* 11, ZWAK 1885/271; *chłopcy prowadzą dziewczynę w dolinę ku dunajowej wodzie* Chod Śp 243.

W balladzie D. jest miejscem początku życia — narodzin (nieślubnego) dziecka Pieś Śl 1/80.

D. jest symbolem końca. W pieśniach miłosnych dziewczyna *przy dunaju/ nad dunajem/ za dunajem siedzi/ płacze/ śpiewa*, tęskniąc do ukochanego lub żałując utraconej cnoty 22 A.

W balladach D. jest miejscem śmierci, *grobem* 37: *dziewczyna skacze w dunaj*, aby uniknąć uwiedzenia 37, aby połączyć się z ukochanym, który płył *przebity mieczem* 47; *młodzieniec skacze w dunaj*, aby wyłowić *wianek/pannę* i tonie 48; *dunaj się pod panem obrywa*, pan tonie 49; *uwodziciel wędruje z dziewczyną w świat i topi ją* w D. 38, 39, 40; *kat wrzuca w D. dziewczynę, która nie chciała być żoną króla/ kata* 41; *dziewczyna wrzuca siostrę* w D. 46; *matka rzuca dziecko do dunaju/ na dunaj* 43; *dzieciobójczyni — za karę — topiona jest* w D. 44; podob. *mężobójczyni* 45.

DOKUMENTACJA

PRZYSŁOWIA

1 — Dunaj trudniejszy do przebycia niż morze

Bez morze przejść może, bez Dunaj nie dumaj. NKPP Dunaj 1, nadto war.: LL 1957/3/40, *Jak za morze wrócić może, jak za dunaj to nie dumaj.* Bart Fol 248.

2 — Dunaj — za granicą naszego świata

Zajechawszy za Dunaj, już do domu nie dumaj. NKPP Dunaj 5, tamże war.; nadto: Bart Fol 248.

3 — Komu się morze udało przepłynąć, może na Dunaju zginąć. NKPP płynąć 4, war.: NKPP Dunajec 2, NKPP płynąć 4.

4 — Nim jeden Dunaj przepłytnie, dziesięciu pływaczy zginie. NKPP Dunaj 2.

PRZEMOWY

5 — Chodzimy po kusaku, życzymy wam dobrego roku! My jesteśmy z kraju dalekiego, zza dunaju szerokiego, gdzie płoty kielbasami grodzo, do góry nogami chodzo. TN Okale 1986, przemowa kusaka.

KOLEĘDY „DUNAJOWE”

6 — Dziewczyna idzie/poszta po wodę na dunaj

a. *Poszta Marysia po zimną wodeńkę Nad dunaj. Buciki [sukienka, fartuszek] na niej jakby na pani, Ja jej dał, Bom się w niej bardzo zakochał.* Kot Rzesz 491; war.: ... *na dunaj ...* Kot Rzesz 256 i 483; ... *do dunaj...* Wit Baj 185 [weselna]; podob. Bart Lub 106.

b. *Na dunaj, Maryś, rano po wodę, na dunaj. I to ze dwoma wiaderek-koma, na dunaj!* Bart Lub 105; war.: LL 1959/5-6/60-61, Ad Zam 51.

7 — Chłopiec [wzywany?] po wodę na dunaj/dochodzi dunaju/jedzie po wianek za dunaj

a. *W moim ogródeczku, tam pod okienkiem na dunaj, Młodziusieńki Jasio na siwym koniku wywija. [Ref.] Na dunaj, Jasiu, rano po wodę, na dunaj ... Przyszła do niego matula [tatulo, najmilsza] jego, na dunaj, Jasiuniu duszko, daj mi jabtuszek czerwone ... Choć sam jedno mam, to i tobie [najmilszej] dam, na dunaj ... Już my ci, Jasiu, nadunajowali, na dunaj.* LL 1959/5-6/62-63; war. Bart Lub 135.

b. [Tatulo:] *Chodź, Janek, do dum, dawno cie wołam ... Do dom nie pójda, dunajku dojde.* Bart Lub 129.

c. *Kasiu kochana, z tysiącaś wybrana, nie dumaj, Bo ja pojade po tą ruteńkę [wianeczek] za dunaj.* TN Gorajec 1983.

8 A — Dziewczyna puszcza wianek na dunaj/gubi pierścioneł w dunaju i znajduje go razem z chłopcem

a. *Na dunaj, Maryś, rano po wodę, na dunaj. I to ze dwoma wiaderekoma, na dunaj! Zaczerepneła, wionek puściła, na dunaj, A sama poszła krajem-dunajem, na dunaj.* Bart Lub 105, war.: LL 1959/5-6/ 60-61, Ad Zam 51-52.

b. *Prata Kasiunia sztukowy chusty w dunaju, [Ref.:] oj tam w dunaju, przy zieloniutkim ruczaju. O prata prata, pierścionek zgubiła w dunaju ... A przyszed do niej miłuśki jij ... I pierścionek znajszli, du domu poszli, w dunaju.* TN Lubcze 1983.

8 B — Chłopiec gubi pierścień w dunaju, dziewczyna znajduje go

Pojił Jasieńko kare koniki w dunaju, [ref.:] hej w dunaju, gdzie bystra woda, Jasio jagoda w dunaju ... zgubił pierścień w dunaju ... Poszła Kasienka, pierścień znalazła w dunaju. Bart Lub 128.

9 — Dziewczyna pierze obrusy/ chusty/ chusteczkę/ koszulkę na bystrym dunaju

a. *Gdzie ich [obrusy] będziesz prata, nadobna Marysiu? Ej, pod winem, ej, pod winem! W dunaju na kraju, na białym kamieniu. Kot Rzesz 366; war.: Kaj ją [chusteczkę] będziesz prata ... W bystrym Dunaiku — na białym kamyku. ZWAK 1880/104, A Kasiunia wstała, ókienku otwarta, a na niej koszulka jak ta cień bilutka. Nadobna Kasiuniu, gdzieżeś ty jo prata? Na bystrym dunaju, gdzie rybki pływaju. Bart Lub 108; A gdzieżeś ty bywała, bywała, Nasza pani kochana, kochana? W dunaju na kraju, na białym kamieniu — Kozaczyniu serdyniu! A cóżeś tam rabiata ..., Chusty-m poliwata, po talaru-m brata.* Kot Rzesz 404.

10 — Dziewczyna idzie/płynie krajem-dunajem 'swobodnie, wolno'

a. *Chodziła Mania krajem dunajem niby róży kwiat, dziwili jej sie kawalerowie, cały świat.* Ad Zam 54.

b. *Poszła dziewczyna krajem dunaju. Jaś za nią ... I jakby panicz za panią.* Kot Rzesz 222.

c. *Płynie Kasienka krajem, dunajem Przez morze. Kasienka zorze, lubię cię.* Kot Rzesz 218.

d. *Zaczerepneła, wionek puściła, na dunaj, A sama poszła krajem-dunajem, na dunaj.* Bart Lub 105, war.: LL 1959/5-6/60-61, Ad Zam 51.

11 — Dziewczyna wodzi do dunaju konika chłopca

Ona mi wygodnyjkę robiła ... Konika mi do dunaju wodziła. Kot Rzesz 245; war.: ... *Konika mi poita, Od dunaja do dunaja ...* Kot Rzesz 262, ... *powiedła gu du dunaju du wody* Bart Lub 132.

„KONOPIELKI”

12 — (I) (Bujne) wiatry zrzucają pannie (pawi) wianek na dunaj; (II) Panna prosi trzech rybaków o wyłowienie go z dunaju, w zamian obiecuje nagrodę: (pawi) wieniec, (złoty) pierścień, samą siebie

Pawki zegnała, piórka zebrała ... A z tech bujniejsech wianusek uwiała ... Wianusek uwiała, na główke włożyła. Skąd sie wzięły trzej bujne wiatry? I zerwali ten pawi wieniec, i zanieśli na bystry dunaj. Skąd sie wzięły trzej rybackowie? ... I złowili ten pawi wieniec ... Co nam będzie za nadgroda, za nadgroda spod niewoda? Piersemu będzie ten pawi wieniec, drugiemu będzie

ten złoty sygnet, trzeciemu będzie — ja sama młoda, ja sama młoda jako jagoda. Etnl 1992 Podl 123 (tamże 6 wariantów nowych oraz wykaz war. zapisanych wcześniej — w niektórych panna sama *puszcza wianek na dunaj*); nadto: Ad Pieś 101.

PIEŚNI WESELNE

13 — Woda z dunaja do korowaja/ tortu

a. *Do naszego korowaja trzeba było wody z Dunaja.* K 16 Lub 159.

b. *Oj znamyż my, znamy, Co w korowaj wkładamy: Z siedmiu lat pszeniczeńkie, Z trzech dunajów wodeńkie, Od czarnych krów bileńki ser I marcowe jajka, i majowe masło.* Hoł Wes 46.

c. *A w tym torcie Jest woda z dunaju, Mąka ze cukrzaju, Przyprawy z Rakszawy.* Kot Las 70.

14 — Po dunaju pływa rybeńka/gęś/gąska — dziewczyna myje się/przygotowuje się na przybycie chłopca

a. *Tam u dunaja, u bystrój wody, biała rybeńka pływa, tamój Marysia, tamój młodziuchna białe liczko umywa.* K 16 Lub 235; war.: *U dunaju bystrzyńskiego...* TN Górki 1977.

b. *Oj, żebym ja odgadła, Oj, żebym ja wiedziała. Oj, po jakich to wodach Moja gąska pływała. Pływała po Dunaju, Teraz pływa po Wiśle, Oj, pewno stamtąd chłopak Po ciebie swaty przyśle.* Hoł Wes 61.

c. — *Gęś, gęś, gęś. — A jaka? — Siodłata. — Czerwone nóżki miała, Po dunaju pływała.* Her Kal 2/102; war.: K 18 Kiel 84.

15 — Dziewczyna przepływa dunaj (= odchodzi z domu)

a. *Oj, nie dumaj, grzeczna damo, nie dumaj, przepłyniesz ty bez wódeczkę, bez dunaj. Kiedy będziesz, grzeczna damo, dumata, nie będziesz ty po dunaju bujała.* K 40 MazP 133.

b. *Pojechała z grzecnemi panami za bystre, za morze. A wróc-ze się, panno Maryjanno, nie dumaj, przepłynęłaś bystre jezioreńko, przepłyniesz i Dunaj.* K 27 Maz 191.

16 — Koń chłopca skacze w dunaj

*Nas(z) Jasięńko jedzie, stado koni wiedzie. Jeden mu się zbujał, skoczył-ci mu w dunaj. Z dunaju wyskoczył, buciki [staniki (spodnie), kapotkę, kamizelę, kosulkę] mu zmoczył. K 18 Kiel 112–113; war.: *Nasz jegomość z wojny jedzie... skoczył w bystry dunaj, w dunajeczek skoczył buciki [sukienki, szabelkę, siodełko, rękawiczki swojej kochaneczki] jemu zamoczył. Chod Śp 216; *Nadobny Jaś na wojnę pojechał... skocut ci mu w Dunaj, w Dunaicek skocut, kapelus [buciki, płascyk] mu zmocut... całego umocut.* Święt Nadr 81.**

17 — Dziewczyna posyła rodzinę/ukochanego za dunaj po kalinę (na wianek) [= 'daleko']

Zażądała Kasięńka kalinowego wianka, i posłała matęńkę za Dunaj po kalinę; skoro matęńka przybiega, już kalina ogasa. K 28 Maz 146; war.: K 28 Maz 136, ... matuleńkę, ojczuleńka, bratuleńka, [wreszcie:] posłała Stasiuleńka... czerwona kalina zakwitaje. K 28 Maz 209.

18 — Młoda mężatka rzuca kwiat/włosy na dunaj (= przesyła z daleka znak rodzinie)

a. *Z róży kwiat urwała, na dunaj rzuciła: Płyn-że płynię z róży kwiecie, do mojej rodziny. Wyszła stara maci z wiadrem wodę braci i tak stała zadumała, kwiatek poznawała.* K 28 Maz 128.

b. *Nad dunajem stojąca rusą kosę cesata. Co jój włoszek upadnie, to jój wódka zagarnie. Oj, płynicie moje włosy do tatula w roskosy!* K 16 Lub 220; war.: ... *z rosy warkocz chesała. Płynicie a nie tońcie, do matki zapłynicie, niech matula to poznaje, za kogo mnie wydaje.* K 27 Maz 220.

PIEŚNI O ZAŁOTACH I MIŁOŚCI

19 — *Bystra/zimna/mętna/głęboka woda w dunaju — dziewczyna obgadana/ładna/w załobie*

a. *Dunaju, Dunaju, bystra woda w tobie! A moja dziewczyno, gadają o tobie.* Pieś Śl 2/321; war.: ZWAK 1888/141, TN Rachanie 1978; Chod Śp 257, K 6 Krak 395; war.: ... *zimna woda w tobie* ... K 34 Cheł 70, MAAE 1908/204, Krzyż Kuj 1/228, ... *mętna woda w tobie*... K 19 Kiel 127, Święt Nadr 314, ... *drobne rybki w tobie* ... Stoin Żyw 143.

b. ... *Ta moja kochanka w wielkiej załobie.* Pieś Śl 2/407; war.: *Donaju, donaju* ... Lom Śląsk 311.

c. ... *Niejeden koniczek utopił się w tobie!* Pieś Śl 2/585.

d. *Głęboka woda w Dunaju, Piękną dziewczynę weź w maju. Głęboka woda i bystra, Piękna dziewczyna i pyszna.* ZWAK 1878/71.

e. *W dunaju woda, ładna dziewczyno, w dunaju woda, uwiódbym cie ty, dziewczyno, uwiódbym cie ty, jedyno, ale cie szkoda.* Krzyż Kuj 1/197; war.: Kot Rzesz 443 i 468.

f. *Tu Dunaj, tu Dunaj, tam się woda sieje, gdzie ładna dziewczyna, to się do mnie śmieje.* Płat Krak 539.

20 — *Wedle/przy/u dunaju(a)/ za dunajem jest las/dąb/topól/dwór/ dom/koń — dziewczyna i chłopiec namawiają się*

a. *Wedle Dunaju corny las; Namówny sie, kochanecko, Jesce raz.* Pieś Śl 2/433.

b. *Na brzegu dunaju, stoi dąb wysoki, dalej chłopcy dalej, róbcie do mnie kroki.* K 2 San 196.

c. *Za dunajem, za dunajem malowany dwór, malowana kolasecka i kowany kuń.* K 25 Maz 6; war.: ... *murowany dom, sztychowana kolasejka, kowany mój koń.* K 48 Ta-Rz 128; *U Dunaju, u Dunaju stoi biały dom* ... Pieś Śl 2/185; *U Dunaja ... stoi tam topól* ... Pieś Śl 2/184; *Przy dunaju, przy dunaju Stoi brany koń; Kolaseczka malowana, Osiadłany koń.* ZWAK 1885/196; *U Dunaja, u dunaja stoi branny koń. Na tym kóniu spakowany cały mundur mój.* Pieś Śl 2/186.

21 — a. *Na czarnym dunaju tódka się kołysze, już mój najmilejszy do mnie listy pisze.* K 39 Pom 174, war.: *W sinym Dunaju* ... ZWAK 1878/72.

b. *Za wodom, za wodom, za carnym Dunajem, Płakata dziewczyna za ładnym hultajem.* ZWAK 1888/219.

22 A — *Dziewczyna przy dunaju/nad dunajem siedzi/płacze/śpiewa — tęskni do ukochanego/żałuje utraconej cnoty*

a. *Nad Dunajem siedziata, w bystrom wodzicke patrzała, patrzała w bystrom wodzicke, aze ujzała rybecke. Rybko, rybko, stworzenie me, powiydz,*

gdzie jest kochanie me, bo jo nie kce żyć bez niego, skoce tu do głymbokicgo. Stoin Żyw 93.

b. *Siedziata nad wodą przy Dunaju blisko, składała z kamyczków lubego nazwisko.* K 6 Krak 456.

c. *Przy Dunaju, bystrój wodzie Płacze dziewczce o przygodzie. Dwa ptáskowie ją cieszyli: Nie płacz, dziewczce, przydzie miły!* Pieś Śl 2/711; war.: ZWAK 1885/203, *Po dunaju ... śpiewa panna o świebodzie.* Chod Śp 192.

d. *Za dunajem, bystrą wodą, płacze Kasia nad urodą.* Pieś Śl 3/370.

22 B — Dziewczyna przy/na dunaju/ u dunaja pierze/suszy chusty/koszulinki

a. *Przy dunaju chusty prała ... Uwidziata z wojny jadą, hej, mego pana konia wiedą.* K 45 Gór 39.

b. *Oj, gdzież będziesz prała [chusty], móloda dziewczyno, w tej dalekiej krainie? Na tym dunaju, na biłym kamenu, a mij luboj żółmiriu.* K 50 Sa-Kr 59; war.: *Kaj byś jich [koszulinki] suszyła? U dunaja w górze, Na zielonym sznurze, Tam bych je suszyła.* Pieś Śl 2/252; *Gdzie ich bedziesz prała, nadobną Magdusiu? Przy bystrym dunaju, na białém kamiéniu.* MAAE 1908/166.

23 — Po dunaju pływają gęsi — dziewczyna i chłopiec chcą się połączyć

a. *Płyną gąski po Dunaju, ach mój Boże, złączże naju. Ojciec, matka złaczyć może, a rodzina dopomoże.* K 1 Pieś 408-409; war.: K 6 Krak 201, K 28 Maz 96, K 40 MazP 241, Stef WarmPś 2/38; *Ojze, ojze, na dunaju ...* K 25 Maz 192.

b. *A pójędziem, a pójędziem do cudzego kraju, tam se pływać budziem jak huś po dunaju.* K 44 Gór 394.

c. *Siwa gaska, siwa, po dunaju pływa, powiedz mi, dziewczyno, kto u ciebie bywa.* LL 1962/4-6/123, war.: Krzyż Kuj 1/206.

24 — Dziewczyna zagania/puszcza gęsi na dunaj (= dziewczyna szuka chłopca)

Pasta husi, pasta husi, nawracała na dunaj, czegoś chciała, toś dostała, teraz se i ne dumaj. Nie dumaj, nie dumaj, bo to ta nie dunaj, na postród dunaja, e, tam będziesz dumata. K 45 Gór 185; war.: *Pasta gęsi na stáwisi: Uciekły ji na Dunáj... Świąt Nadr 310; A na rosie pasta gęsi, zaganiała na Dunaj ...* ZWAK 1888/141, *Pasta gąski na skrażki ('dokoła'), puściła ich na dunaj ...* K 45 Gór 223.

25 — Dziewczyna w dunaju myje nogi

a. *A ja skoczę do Dunaja, Umyję nogi, Wacpan przegra sto talarów, Będzie ubogi.* Rog Śląsk 171, war.: ZWAK 1878/43, Rog Śląsk 170, Pieś Śl 2/185, 186 i 188, K 18 Kiel 136, K 57 Ruś C 87.

b. *Coś sobie, ma miła, ulubiła, Żeś sobie w Dunaju nózki myła? Ulubiłach sobie nózki białe, Pierścionek na palcu, oczka czarne.* Pieś Śl 2/423.

26 — Dziewczyna rzuca/puszcza wianek/pawie pióro/ dukat na dunaj/ gubi go w dunaju (= traci dziewictwo)

a. *Ja ci nie wzion [wianka], samaś dała, rzuciłaś go do dunaja, z dunaja popłynął na morze, któz cie teroz, moja luba, wspomozie.* Stoin Żyw 186, war. ... *Do Dunaju go wrzuciła, Ej do Dunaju, za morze... Pieś Śl 2/728; ... do dunaju tobie wpod [wianek], do morza ... do dunaju ... do dunaju, do rzyki, już nie dobandziesz na wiéki.* LL 1958/2-3/57.

b. *Mówiłaś, Zosiéńku, zem ci wianek ukrád. Staś se po wodeczke w dunáik ci upad.* MAAE 1908/173-174.

- c. *Kole dunajam chodziła, tam zem se wionek zgubiła.* Stoin Żyw 108.
 d. *Urwała pióreczko z pawiu, Puściła go do Dunaju: Utońże, pióreczko, aż do dna, Jam jeszcze dziewczyna swobodna.* Pieś Śl 2/755.
 e. *Ach w tę niedzielę utraciłam dukat, Jak gdyby mi do Dunaju upadł.* Rog Śląsk 229.

27 — Wianek/poczciwość dziewczyny pływa po dunaju / bieży do dunaju / utopione w dunaju

- a. *O, juz to nie panienka I juz sie nie nazywo, A, bo juz jiy wianeczek, E, po dunaju pływo.* Kot Las 192; war.: ZWAK 1888/158.
 b. *Już sie mi to nie stanie, co mi sie już stało, mój wianeczek zielony, z rozmarynu pleciony, w Dunaju utopiony.* Stoin Żyw 173.
 c. *O zbladła jo, zbladła, A to wszystko tobą. Ta moja poczciwość Płynie na dół z wodą. Na dół z wodą płynie, Do Dunaju bieży, Ta moja poczciwość W kolebeczce leży.* Pieś Śl 2/419; war.: Pieś Śl 2/729, LL 1958/2-3/58.

28 — Łabędzie/ kaczory płyną po dunaju szukać wianka dziewczyny

- a. *Płyną łabędzie, płyną bieleńkie, po bystreńkim dunaju, ej, nie frasuj sie, moja mileńko, będą wianenki naju (nam, dla nas).* K 16 Lub 264; war.: Chm Lub 82.
 b. *Oj, woláze, woláze, coście woły paśli, Cyście wy ta wianeczka mojego nie naśli. Oj, nie naśli, nie naśli, ale my widzieli, Jak te mate kaczory po dunaju pływały, W dzióbeckach go nosiły.* MAAE 1908/183-184, ... *Jak te kaczory morskie Po Dunaju pływały ...* Święt Nadr 214.

29 — Panna gotowa dla chłopca przeskoczyć/przeplłynąć dunaj

- a. *Janiczku z Trenczyna, z czarnemi oczyma, dyć by ja za tobą dunaj przeskoczyła! Dunaj przeskoczyła, Wisłą przeplłynęła, kiebym ja wiedziata, że ja twoja była.* K 44 Gór 278; war.: MAAE 1898/98.
 b. *Sobie nie dumaj, dziewczyno, sobie nie dumaj, przeplłynętaś strumyki, toć przeplłynies i dunaj.* K 25 Maz 195.

30 — Wiatr z dunaja przywiewa kochanka dziewczynie

- Pofukuj, wiatrzyczku, z Dunaja Na mego miłego, aż przyjdzie; Bedy my sie miłowali do biółego dnia.* Pieś Śl 2/649; war.: *Zawiej mi, wietrzyczku, z Dunaje, Ku memu miłemu ...* Pieś Śl 2/649; *Zaduchej, wietrzyczku, z Dunaja ...* Pieś Śl 2/590 i 649.

31 — Chłopiec poi konie w dunaju

- a. *Gdzież ty był, Janiczku, od samego rana? Wodził sy koniczki poić do dunaja.* K 44 Gór 375; war.: MAAE 1898/98.
 b. *Te moje konisie nie urobią škody, Pódom do Dunaju, napijom się wody.* ZWAK 1888/125.

32 A Chłopiec przepływa przez dunaj(e)

- a. *Nie dumaj ty, ma namilsza, nie dumaj! Popłynął ci twój namilszy za dunaj.* Gąs Mazur 35.
 b. *Już odjeżdżasz w cudze kraje, przez te wisty i dunaje. ... nie inaczej, już inszą masz.* K 27 Maz 275.
 c. *Lepi já się tyj rybecki zrzeknę, I za Dunáj prec od nij ucieknę.* ZWAK 1884/283.

32 B — Koń chłopca przepływa dunaj (bez zmaczania grzywy)/pływa po dunaju

a. *Nie dumáj, konisiu, nie dumáj, nie dumáj, Przepujno^ues^u Wis^uc,* przepujniesz i Dunáj. ZWAK 1891/61.

b. *Koniczku siwy, Pokaż mi dziwy, Przepłyn bez Dunaj, Nie zmoczaj grzywy. Teraz mi każesz Bez Dunaj płynąć, Jak już nie mogę Nózkami grzebnąć.* Rog Śląsk 222, Pieś Śl 2/120.

c. *Wszystkie konie dobre; nálepszy mój siwy: Przepłynął Dunaik, nie zamácał grzywy.* Święt Nadr 271.

d. *Oj, nie przez taki dunaj, da, mój konicek pływał, da, nie tak-ci i ja tez u tych Rzeczyanek bywał.* K 25 Maz 222-3; war.: K 25 Maz 232.

PIEŚNI ŻARTOBLIWE

33 — Zając/wilk siedzi na dunaju

Dziwne cepy z widłami młóciły groch w gaju, Zając kobyłę zdusił siedzący na jaju (v.) siedząc na dunaju. K 25 Maz 152; war.: ... zając leciał na kobyłę do wody Dunaju. K 25 Maz 152. ... zając zjad tam kobeta, s'edzi na donaju. Kam Pom 112, ... wilek ujad kobeti, sedzqc na donaju. Kam Pom 325.

KOLEYSANKI

34 — Ktoś wrzuca kogoś w (głęboki, daleki) dunaj (żartobliwa pogróżka opiekunki wobec dziecka: ... bo cię wrzucę w dunaj)

a. *Lulojze sie, luloj, bo cie wrzuce w dunoj, w dunojicku woda, byłoby cie skoda.* Stoin Żyw 381; war.: LL 1956/5-6/66, LL 1966/2-3/50; ... z Dunaju na Wisłę, tam cię, Maryś, wysłę K 19 Kiel 157; ... z dunaju na Wisłę, Tam cię dzicie cisne. Kot Las 191; ... Z dunaju do jazu, utoniesz od razu. Stoin Żyw 379; Płat Krak 483; ... Dunaj jest głęboczki, Zjedzą cię roboczki! Kot Las 196; war. Kot Las 194; ... Mamusia cię rzuci W ten daleki dunaj! Kot Las 196; ... z dunaju na wodę, uspić cię nie mogę. Stoin Żyw 381.

b. *Rzucę ja cię w dunaj Ryberńkom, ryberńkom, A sama se pójdę Panienką, panienką.* Kot Las 187.

BALLADY

35 — Dziewczyna rzuca wianki [dla chłopca] na/w dunaj

Kasia do Jasia tużyła, parę wianeczków uwiła, na bystry Dunaj rzuciła. Płyn-że wianeczku do młyna, Jaś białe rączki umywa. Płyn-że wianeczku tam nazad, będziesz u Kasi na obiad. K 12 Poz 57, war.: K 24 Maz 348, Ol Podl 140, ... w dunaj rzuciła K 48 Ta-Rz 164.

36 — Dziewczyna idzie po wodę do dunaju; chłopiec za nią [aby ją uwieść]

Poszła Kasia po wodę do białego (albo: bystrego) dunaju a Jasiulek za nią, nie dał jej pokoju — bystra woda w dunaju! „Gdzież to idziesz tak późno będzie ci dróżka różna. Wiem ja te przechody, co chodzą dla wody — bystra woda w dunaju!” K 1 Pieś 258, war.: K 1 Pieś 257-262, ZWAK 1878/77, K 26 Maz 285-286, Ol Podl 134.

37 — Dziewczyna skacze w dunaj [aby uniknąć uwiedzenia]; powstaje z grobu [= dunaja]

Kasia nogi umyła, w bystry dunaj skoczyła. — Ani mi ją gonić, ani mi ją bronić, bystra woda poniosła. Kasia dunaj sptynęła i do Boga westchnęła. — Dziękuję ja Bogu, że powstała z grobu i z Jasiowych rąk uszła. Ol Podl 134, war.: ... umyje ja nóżki ... w białnej wodzie ... na dunaj się puściła K 1 Pieś 260, Kasia wleci w tę wisłę, w ten dunaj ... powstała z grobu z tak bystrego dunaju K 1 Pieś 257–258, Puści mnie, Jasieńku, do strużki ... Kasia w dunaj skoczyła K 26 Maz 285, Dziewczyzna w Dunaj wstąpiła, Jeszcze piękniejszą jak była. Prowadź, Jezu Chryste, Przez te wody bystre, Przez ten Dunaj głęboczki ... ZWAK 1878/77, ... przez tę wodę czystą, przez ten dunaj szeroki, przez ten dunaj głęboki K 1 Pieś 262, podob. K 28 Maz 299.

38 — Chłopiec z dziewczyną wędruje do dunaju / nad dunaj / ku dunajowi [aby ją zabić]

a. *I przywędrowali nad dunaj wysoki, nad dunaj szeroki, nad dunaj głęboki K 1 Pieś 32, war.: ... nad szeroki dunaj K 1 Pieś 43, I zajechali do dunaju zdroju, Jaś sie Kasie pyta, czy utonąć maju. K 42 Maz 59; war.: ... z tamtej strony zdroja ... wrzucił ją w dónaj ... K 40 MazP 357, podob. K 1 Pieś 39–40 i 56.*

b. *Przyjechali koni pod głębokie wisty ... rzucił jo, rzucił w ten dunaj głęboczki. TN Rachanie 1978; war.: ... do szerokiej Wisty ... do bystrego zdroju ... w ten Dunaj szeroki LL 1976/4–5/ 89.*

c. *I przywędrowali do dużego stawu ... rzucił w ten dunaj głęboki. TN Wymysłów 1980.*

d. *Jak zawędrowali Na czerwone morze ... Teraz mi tu powiedz, Jaką śmierć chcesz pojąć? Czyli od mej ręki Albo w Dunaj płynąć. Pieś Śl 1/16; war.: ... do morza czarnego ... na to [!] dunaj zrucieć K 50 Sa-Kr 226, ... ku mozu na piasek ... K 45 Gór 20.*

e. *I zawędrowali do gęstego boru ... do rzadkiej brzeziny ... na wysokie góry ... na bite gościeńce ... nad głęboki dunaj, tu, Kasiu, swe życie stracis, nie dumaj, nie dumaj! K 27 Maz 321, war.: ... do czarnego lasa ... do białej brzeziny ... do zielonej jedli ... do bystre dunaju K 16 Lub 289–290, ... do głębokiego dunaju ... do białej brzeziny ... do dunaju zdroju ... do bystrego zdroju K 28 Maz 289–290, ... ku czarnej olszynie ... jaż ku dunajowi ... K 45 Gór 8.*

f. *Oj jadą, jadą — góra wysoka, oj jadą, jadą — dunaj głyboki. K 28 Maz 312.*

39 — Chłopiec wziął dziewczynę za boki/boczki/ręce/rączki/warkoczki, wrzucił/cisnął/ciepnął/trącił/wepchnął ją w/na dunaj/ dunaik/dunajec głęboki/szeroki (= utopił/chce utopić, uśmiercić dziewczynę)

a. *Ujął ci ją ujął za jej białe boki, wrzucił-ci ją wrzucił w ten dunaj głęboki. K 1 Pieś 30, war.: ... w dunaj głębokośny Rog Śląsk 80, Pieś Śl 1/14; ... szeroki LL 1976/4–5/89; ... w dunaik głęboki K 1 Pieś 66, ... głęboczki K 1 Pieś 67–8, ... dunaik głęboczki K 1 Pieś 41, ZWAK 1880/130; ... w Dunajec głęboczki K 1 Pieś 42, K 19 Kiel 149; ... do zdroju w ten dunaj głęboki Ol Podl 137; ... w ten dół najgłębszy Pieś Śl 1/13; war.: Biel Kasz nr 105, nadto: Krzyż Kuj 1/186, K 28 Maz 289 i 312, TN Kawęczyn 1964, TN Wymysłów 1980, TN Rechta 1978–79, K 43 Śl 64, K 6 Krak 112, Gaj Rozw 82.*

b. *Wolę je cię, Kasiu moja, w ten dunaj zanurzyć ... w dunaju uśmiercić. K 26 Maz 275, war.: ... na to [!] dunaj zrucieć K 50 Sa-Kr 226, ... w dunaj*

wrzucić K 1 Pieś 63, ... w dunaik wrzucić K 1 Pieś 45, ... w ten dunaj ponurzyć K 1 Pieś 32.

c. *Widzisz przed sobą ten dunaj szeroki, to go też zmierzę tobą, jaki też głęboki.* K 1 Pieś 44; *Ten dunaj szeroczki, ten dunaj głęboczki ...* K 1 Pieś 48; ... *ten Dunaj głęboki, będą tu pływały twoje siwe ocki.* K 19 Kiel 149.

d. *Nie pytaj się, Kasiu, o mojej rodzinie, będziesz ty pływała w dunaju po trzcinie.* K 1 Pieś 39; war.: K 1 Pieś 30, 38 i 61, K 28 Maz 289, K 40 MazP 356 i 358; ... *tylko w tim dunaju grunt^uowała bądź'esz.* Kam Pom 267; ... *w tim donaju tam ti płiwac bądź'esz.* Kam Pom 82.

e. *Czy widzisz, Anulu, gdzie dunaj siwieje, otóż tam, Anulu, moi przyjaciele.* K 1 Pieś 32, war.: ... *Tam moja rodzina, moi przyjaciele.* LL 1976/4-5/89.

f. *Pływaj, Kasiu, pływaj od kąta do kąta, już tu pływa cztery, a ty będziesz piąta* K 28 Maz 289; war.: K 1 Pieś 66, K 42 Maz 59, 70l Podl 137; ... *jest tu sześć pańienek, a ty będziesz siódma* K 1 Pieś 38, 40 i 66, ... *Jest-ci ich ta osiem, ty dziewiątą będziesz* K 1 Pieś 70, ... *Poszto was tu dziewięć, pójdziesz ty dziesiątą* LL 1976/4-5/89, ... *dziewięć-em pańienek wzucił do dunaja.* K 45 Gór 20.

Nadto war.: Biel Kasz nr 105. Zob. „Jasio konie poił” SFP Krz 151.

40 — Dziewczyna gruntuje dunaj do dna

Nie po tom cię wrzucił, bym cię miał ratować, musisz mi, Marysiu, ten dunaj zgruntować K 1 Pieś 42, war.: K 1 Pieś 32 i 34, ... *musiałby ci ja dunajek zgruntować* K 1 Pieś 56, *Pływajże w dunaju, gruntuje go do dna ...* K 1 Pieś 66, ... *ten dunaik do dna* K 1 Pieś 32, *Gruntuj-że mi gruntuje, mój warkoczku, do dna, jeszcze ja téj śmierci od Jasia niegodna.* K 16 Lub 290-291; war.: K 1 Pieś 65.

Nadto war.: Biel Kasz nr 105. Zob. „Jasio konie poił” SFP Krz 151.

41 — Kat wrzuca w dunaj dziewczynę, która nie chciała być żoną króla/ kata

a. *Ej, pojmiij pojmiij, śliczna Tatarówno, mnie króla/ kata za męża ... Nie chciałam być królową, nie chcę być i katową ... I wziął kat za jej białe boki, i wrzucił ją w ten dunaj głęboki.* K 28 Maz 301-302, war.: ... *w dunaj głęboki* K 26 Maz 286.

b. *A zjechali się wszystkie królewicze, darowali jej życie. Kat mieczykiem wywija, król ją chustką przykrywa. Wziął ją król [?!] pod boki, rzucił w dunaj głęboki. Ej, gruntuje, gruntuje, śliczna krakowianko aż do dna samego* K 28 Maz 227.

Nadto: Biel Kasz nr 97. Zob. „Krakowianka, król i kat” SFP Krz 187.

42 — Niewinna dziewczyna powstała (= wypłynęła) z grobu = dunaja

Ej, płyńże, płyńże, śliczna Tatarówno, aż do Gdańska samego. Tatarówna płynęła i do Boga westchnęła: Panie Jezu, Panie Chryste, przenieś mnie przez tę wodę czystą i przez dunaj głęboki. Przez dunaj przepłynęła i do Boga westchnęła: Ach dziękuję Bogu, com powstała z grobu i z dunaju bystrego. K 28 Maz 302, war.: ... *dzięki Bogu ... co morze zwyciężyła.* K 40 MazP 380, nadto: Biel Kasz nr 97. Zob. „Krakowianka, król i kat” SFP Krz 187.

43 — Dziewczyna (matka) rzuca dziecko do dunaju/topi w dunaju

Tam pod Krakowem na błoniu wywija Jasio na koniu. Marysia za nim chodziła, w fartuszkę dziecię nosiła. Tak je nosiła nosiła, aż je w ten dunaj

rzuciła. K 1 Pieś 157, war.: ... w dunaj głymboki Stoin Żyw 108, ... głembocki Pieś Śl 2/50, ... w dunaik ... głęboki K 1 Pieś 168, Zaniesta go w Dunaicek, tam go utopiła Święt Nadr 166, I puściła dzieciąteczko po białym dunaju, płyńże płyńże, dzieciąteczko, od kraju do kraju. K 1 Pieś 136.

Nadto war.: Biel Kasz nr 85. Zob. „Tam pod Warszawą na błoniu” SFP Krz 399.

44 — Starosta/jegomość/miejski sługa kat/brat/kochanek wrzuca do dunaju dzieciobójczynię [topi]

A wziąn ci ją pan starosta pod bocki, wrzucił ci ją w ten dunaj, w ten głęboki ... A ratuj mnie, panie ojce, ratuj mnie, póki mnie ta bystra wódka nie póymie. Ej, idź do dna, moja córko, idź do dna, boś ty więcy ze mną gadać niegodna. K 26 Maz 123–124, war.: ... w ten dunajek głębocek K 27 Maz 168–169, K 1 Pieś 164, K 12 Poz 222, ... w donaiczek/ dunaiczek/ dunajeczek głęboki Lom Śląsk 169, K 1 Pieś 160–161 i 166–167, K 40 MazP 541–542.

Nadto war.: Biel Kasz nr 85. Zob. „Tam pod Warszawą na błoniu” SFP Krz 399.

45 — Bracia zamordowanego pana wrzucają mężobójczynię w dunaj [topią]

[Pani zabiła pana] Działki ze sobą weźmiemy, a ciebie w dunaj wrzucimy ... I chycili ją za boczki, i rzucili ją w głymboczki. Stoin Żyw 89, war.: Biel Kasz nr 93. Zob. „Stała się nam nowina” SFP Krz 387.

46 — Dziewczyna wrzuca siostrę w dunaj

Graj piszczałko, graj, Całem sercem żal! Starsza siostra młodszą zabiła I w Dunaik ją wrzuciła, Za kubek jagód! Cisz Krak 79, war.: Biel Kasz nr 92. Zob. „Maliny” SFP Krz 217.

47 — Dziewczynnie śni się, że chłopiec przebity mieczem płynie dunajem; dziewczyna płynie/skacze za nim

Śniło się Marysi na łóżku leżącej, Że jej Jasio utonął przez Dunaj płynący ... [Rybacy:] Widzielim, widzielim, ale nieżywego, Dunajem płynącego, mieczem przebitego. Matulu, matulu, pozwólcie czótenka, Pojadę ja Duna-jem do mego Jasieńka. I skoczyła Maryś z brzegu wysokiego Pieś Śl 2/38, war.: Biel Kasz nr 102, nadto: K 27 Maz 325, Pieś Śl 2/505.

48 — Młodzieniec skacze w dunaj, aby wyłowić wianek/pannę i tonie

Z tamtej strony Dunaiku jedzie trzech młodych ... Mówi jeden do drugiego: wianeczek płynie ... drugi do trzeciego: dziewczyna tonie ... Jeden skoczył, burkę zmoczył i sam utonął. Pieś 2/43, war.: Z jednej strony dunaju wianki pływają, z drugiej strony dunaju panowie jadą ... K 1 Pieś 206, ... puszczę ja go [wianuszek] kraju dunaju ... Jednej strony bystrej wody wianuszek płynie ... Drugiej stronie bystrej wody panienska tónie ... Drugiej strony dunajczyka zomniarze jadą ... K 57/1 Ruś C 612–613, nadto war.: Biel Kasz nr 103, K 1 Pieś 114–115.

49 — Dunaj się [pod panem] obrywa; pan tonie

Poszedł się sam [pan] umywać do dunaju bystrego. Umywa się umywa, dunaj się z nim obrywa. Służka, dodaj czólnuszka, co dojadę do brzeżka. Służka czółna dodaje, pan się do dna dostaje. K 1 Pieś 207, war.: ... A dunoj sze z niém wrywot ... Stef WarmPś 1/41–42, ... Pojechał pan na dunaj ... bystry dunaj ... dunaj się nadrywał. K 1 Pieś 206, ... biały dunaj się zrywał. K 1 Pieś 207, ... posed rącek myć do bystrego dunaju ... już sie dunaj załamał ... Pan w dunaju utonął, tylko konik wypłynął. K 28 Maz 296.

50 — Ziółkiem z dunaju dziewczyna leczy chłopca

Leży, leży i choruje, Do swój kochanki wskazuje: Przyjdź, ma miła, przyjdź ku mnie, Urwij ziółka, lekuj mnie. Już przyszła zima, tegi mróz, I zmarzły ziółka dawno już. — Idź ty, kochanko, do gaju, Tamci znajdziesz je w Dunaju. Rog Śląsk 114, Pieś Śl 1/33; war.: ... *Ach, idź Kasinko do raję, Przynieś ziółko z Dunaju.* Pieś Śl 1/33-34.

Bibliografia

- Adamowski J., *O uogólnianiu znaczeń wyrazów w pieśni ludowej*, [w:] *Literatura popularna — folklor — język*, t. 1, Katowice 1981, s. 204-212.
- Bartmiński J. *O języku folkloru*, Wrocław 1973, s. 246-248.
- Bartmiński J., Kosyl C., *O bystrej wodzie w jeziorze i nazwie rzeki Bystrzycy*, „Język Polski” 1972 (R. 52), z. 2, s. 112-118.
- Giergijew W., *Dunaj, dunaw, dunäre*, [w:] *Studia Linguistica in Honorem Thaddaei Lehr-Spławińskiego*, Warszawa 1963, s. 87-90.
- Iwanov V. V., Toporov V. N., *Dunaj*, [w:] *Mifologičeskij slovar’*. Red. E. M. Meletinskij, Moskva 1990, s. 197-198; [przedruk w:] *Enciklopedičeskij slovar’*. *Slavjanskaja mifologija*. Red. V. J. Petruchin, T. A. Agapkina, L. N. Vinogradova, S. M. Tolstaja, Moskva 1995, s. 171-173.
- Lehr-Spławiński T., *Kilka uwag o słowiańskiej nazwie Dunaju*, [w:] *Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych*, Warszawa 1959, z. 3-4, s. 74-77.
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian*, t. 2, z. 2, Kraków 1939, s. 1562-1566.
- Moszyński K., *Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego*, Wrocław-Kraków 1957, s. 149-155.
- Rozwadowski J., *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Kraków 1948, s. 247-251.
- Słownik prasłowiański*, oprac. przez zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, pod red. F. Sławskiego, t. 5, Wrocław 1984, s. 92-94.
- Vasmer M., *Etimologičeskij slovar’ russkogo jazyka*, Moskva 1986, s. 552-553.

Skróty źródeł i opracowań

I. Źródła drukowane

Ad Pieś	— Adamowski Jan, <i>Z polskich pieśni ludowych</i> , [w:] „Akcent” 1986, nr 4(26).
Ad Zam	— Adamowski Jan, <i>W polu lipejka... Z repertuaru zamojskich laureatów Festiwalu Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu n. Wisłą</i> , Zamość 1988.
Bart Fol	— Bartmiński Jerzy, <i>O języku folkloru</i> , Wrocław 1973.
Bart Lub	— <i>Kołodowanie na Lubelszczyźnie</i> , red. Jerzy Bartmiński i Czesław Hernas, „Literatura Ludowa” ogólnego zbioru rocznik 25 za rok 1981, Wrocław 1986.

- Biel Kasz I — Mioduchowska Aurelia, Bielański Ludwik, *Kaszuby*, t. 1, Teksty [mps IS PAN, 16 teczek].
- Brüc SE — Brückner Aleksander, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1970, przedruk z wyd. Kraków 1927.
- Chm Lub — Chmara Józef, *Lubelska pieśń ludowa*. Lwów-Warszawa 1937.
- Chod Śp — Dołęga-Chodakowski Zorian, *Śpiewy sławiańskie pod strzechą wiejską zebrane*, Warszawa 1973.
- Cisz Krak — Ciszewski Stanisław, *Krakowiacy. Monografia etnograficzna I. Podania. Powieści fantastyczne...*, Kraków 1894.
- Etnl 1992 Podl — Szymańska Janina, *Podlaskie pieśni włośczańskie*, [w:] „Etnolingwistyka” 5, Lublin 1992, s. 97–134.
- Gaj Rozw — Gaj-Piotrowski Wilhelm, *Kultura społeczna ludu z okolic Rozwadowa*, Wrocław 1967.
- Gąs Mazur — *Stoi lipa, lipuleczka... Pieśni mazurskie przez Józefa Gąsiorowskiego w 1884 zebrane*, Warszawa 1976.
- Her Kal — Hernas Czesław, *W kalinowym lesie*, t. 2, *Antologia polskiej pieśni ludowej ze zbiorów polskich XVIII w.*, Wrocław 1965.
- Hoł Wes — Hołyszowa Paulina, *Nasze wesela*, wstęp i oprac. Michał Lesiów, Lublin 1966.
- JP — „Język Polski. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego”, Kraków 1913–.
- Kolberg Oskar, *Dzieła wszystkie*, Wrocław 1961– :
- K 1 Pieś — T. 1 *Pieśni ludu polskiego* (1857)
- K 2 San — T. 2 *Sandomierskie* (1865)
- K 6 Krak — T. 6 *Krakowskie II* (1873)
- K 12 Poz — T. 12 *W. Ks. Poznańskie IV* (1879)
- K 16 Lub — T. 16 *Lubelskie I* (1883)
- K 18 Kiel — T. 18 *Kieleckie I* (1885)
- K 19 Kiel — T. 19 *Kieleckie II* (1886)
- K 24 Maz — T. 24 *Mazowsze I* (1885)
- K 25 Maz — T. 25 *Mazowsze II* (1886)
- K 26 Maz — T. 26 *Mazowsze III* (1887)
- K 27 Maz — T. 27 *Mazowsze IV* (1888)
- K 28 Maz — T. 28 *Mazowsze V* (1890)
- K 34 Cheł — T. 34 *Chełmskie II* (1891)
- K 39 Pom — T. 39 *Pomorze* (1965)
- K 40 MazP — T. 40 *Mazury Pruskie* (1966)
- K 41 Maz — T. 41 *Mazowsze VI* (1969)
- K 42 Maz — T. 42 *Mazowsze VII* (1970)
- K 43 Śl — T. 43 *Śląsk* (1965)
- K 44 Gór — T. 44 *Góry i Pogórze I* (1968)
- K 45 Gór — T. 45 *Góry i Pogórze II* (1968)
- K 48 Ta-Rz — T. 48 *Tarnowskie — Rzeszowskie* (1967)
- K 50 Sa-Kr — T. 50 *Sanocko-Krośnieńskie II* (1972)
- K 57 RuśC — T. 57 *Ruś Czerwona II*, zeszyt 1 (1978)
- Kam Pom — Kamiński Łucjan, *Pieśni ludu pomorskiego*, Toruń 1936.

- Kot Las — Kotuła Franciszek, *Folklor słowny osobliwy Lasowiaków, Rzeszowiaków i Podgórczan*, Lublin 1969.
- Kot Rzesz — Kotuła Franciszek, *Hej, leluja... czyli o wygasających starodawnych pieśniach kołędniczych w Rzeszowskiem*, Warszawa 1970.
- Krzyż Kuj 1 — Krzyżaniak Barbara, Pawlak Aleksander, Lisakowski Jarosław, *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały. Kujawy*, cz. 1 *Teksty*, Warszawa 1974.
- LL — „*Literatura Ludowa*”, Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, 1957-.
- Lom Śląsk — Lompa Józef, *Pieśni ludu Śląskiego*, Wrocław 1970.
- MAAE — „*Materiały Antropologiczno — Archeologiczne i Etnograficzne wydawane staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*”, t. 1-14, 1896-1919.
- Mif Mel — *Mifologičeskij slovar'*, red. Eleazar M. Meletinskij, Moskwa 1990.
- Mosz Kul — Moszyński Kazimierz, *Kultura ludowa Słowian*, t. 1, t. 2 cz. 1, t. 2 cz. 2, Warszawa 1929-1939.
- NKPP — *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, [...] oprac. pod kier. Juliana Krzyżanowskiego, t. 1-4, Warszawa 1969-1978.
- Oi Podl — Oleszczuk Aleksander, *Pieśni ludowe z Podlasia*, Warszawa 1965.
- Pieś Śl 1 — *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*, [...] wyd. [...] Jan Stanisław Bystron, z. 1, Kraków 1927.
- Pieś Śl 2 — *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*, wyd. [...] Józef Ligęza i Stefan Marian Stoiński, Kraków 1938.
- Pieś Śl 3 — Ligęza Józef, *Pieśni ludowe ze Śląska*, t. 3, z. 2 *Pieśni rodzinne*, Katowice 1961.
- Płat Krak — *Albośmy to jacy tacy. Zbiór pieśni Krakowiaków wschodnich i zachodnich*, zebrał i oprac. Piotr Płatek, Kraków 1976.
- Rog Śląsk — Roger Juliusz, *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku*, wyd. fototypiczne [z 1863 r.], Opole 1976.
- SFP Krz — *Słownik folkloru polskiego*, pod red. Juliana Krzyżanowskiego, Warszawa 1965.
- Slav Mif — *Slavjanskaja mifologija. Enciklopedičeskij slovar'*, red. V. J. Petruchin, T. A. Agapkina, L. N. Vinogradova, S. M. Tolstaja, Moskwa 1995.
- SPr — *Słownik prastowiański*, oprac. przez zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, pod red. Franciszka Sławskiego, t. 1-, Wrocław 1974-.
- Stef WarmPś — Steffen Augustyn, *Zbiór polskich pieśni ludowych z Warmii*, t. 1, Poznań 1931, t. 2, Leszno 1934, t. 3, Kraków 1937.
- Stoin Żyw — *Pieśni żywieckie*, zebrał Stefan Marian Stoiński, Kraków 1964.
- Święt Nadr — Świętek Jan, *Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię)*. Obraz etnograficzny, Kraków 1893.
- TN — zob. Teksty nagrane. (Po skrócie TN podano miejscowość i rok nagrania.)
- Vas ES — Vasmer Max, *Etimologičeskij slovar' russogo jazyka*, t. 1-4, [tłum. i uzup. O.N.Trubaczëw z niem. wyd. *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1950-1958], Moskwa 1986-1987.
- Wit Baj — Witkoś Stanisław, *Bajdy i Moderówka*, Poznań 1977.

- ZWAK — „*Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności*”, t. 1–18, Kraków 1877–1895.

II. Teksty nagrane

Taśmoteka nagrań tekstów gwarowych, zebranych w archiwum etnolingwistycznym Zakładu Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS. W spisie po nazwie miejscowości podano numer taśmy w archiwum i w nawiasie rok nagrania.

Gorajec-Zastawie gm. Radecznicza, woj. zamojskie — 1983: 407

Górki gm. Sosnowica, woj. chełmskie — 1977: 214

Karczmiska gm. Karczmiska, woj. lubelskie — 1974: 146

Kawęczyn gm. Szczebrzeszyn, woj. zamojskie — 1964: 48

Łubcze gm. Jarczów, woj. zamojskie — 1983: 406, 423, 424

Okale gm. Kazimierz Dolny, woj. lubelskie — 1986: 457

Rachanie gm. Rachanie, woj. zamojskie — 1978: 297, 298, 299, 401

Rechta gm. Strzyżewice, woj. lubelskie — 1978–1979: 327

Wymysłów gm. Karczmiska, woj. lubelskie — 1980: 367, 368